

ZSIKÓ JÁNOS

A kultúráközvetítés funkciói, fogalma

Bevezetés

A következő közlemény 15 év egyetemi oktató-kutató munkájának összegzése. Műfaját tekintve inkább vitairat vagy multidiszciplináris szintetizáló kísérlet, semmint szaktudományos publikáció. Hogy miért az – reményeim szerint –, tisztázódik a szövegben. Ennek ellenére – a tisztelt olvasó érdekében – néhány sarokpont a tudományos logika és a közlemény logikájának különbségeiről:

A közlemény szabadon közlekedik a szaktudományok adatai, terminológiai és módszertanai között, tehát nem objektív.

Szándéka nem az igazság kimondása, hanem az igazság „előtti” megértés – ha tetszik fenomenológiai – megalapozása.

Megközelítésének és módszertanának hitelesítése egyedül a hallgatók érdeklődésében és – hallgatói feedback-ekben dokumentált – igen aktív részvételében történt eddig. Néhány konferencia-előadás kivételével először van módunk a teljes konstrukcióról tájékoztatni.

A tudományban többnyire elfogadhatatlan módon a definíciókat megelőzik a funkció-elemzések. (A közlemény és címe is „áldozata” ennek a logikának.)

A tematika esetünkben elválaszthatatlan attól a képzési-együtműködési céltól és filozófiától, amelyet a művelődési és felnőttképzési menedzserek, illetve a művelődésszervezők, a tanuló felnőttek pécsi képzése kijelöl; továbbá a kontextustól – a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézetében kialakult, a honi viszonyok között ellentmondásosan minősített és vitatott képzési praxistól – amelyben megszületett és működőképesnek bizonyult. (Azt csak reméljük, hogy más kontextusokban is használható lenne.)

A közlemény

A társadalomtudományok egyik legvitatottabb terminus technikusa, az ember nembe-lí létének legbonyolultabb fenoménje a kultúra. Mai értelme és értelmezés-árnyalatai is későiek a historiában. Kimondását és mai definícióit évezredekkel megelőzi az az emberi gyakorlat, mely a társadalmat alkotó népe-ségek nyelvi, vallási, világszemléleti, együvértartozási és együtműködési sztenderdjeit kialakítja és regulálja, átörökítésére és objektiválására (eltárgyasítására és/vagy intézményesítésére) jelentős energiákat és aktivitásokat mozgósít, tartós fennmaradásáért áldozatokat hoz – egyben más népe-ségek közösségeitől önmagát ezekkel, és ezekkel is elkülöníti, megkülönbölteti. (Kérjük mindezt ne a kultúráközvetítés definíciójának, hanem bevezető körülírásának tekinteni!)

Ezt az emberi gyakorlatot – pontos és igényes meghatározása nélkül is, – viszonylag könnyen tanulmányozhatjuk a prehistória és a história közegében. Több

tudományszak eredményei és – jóvoltukból – korlátlan mennyiségű adat áll rendelkezésünkre. Ha az adatok tömegéből az átadás, átörökítés illetve az átvétel, azonosulás, azonosodás, azonosítás (identifikáció és identifikálás) mozzanatát tekintjük mértékadónak, akkor első közelítésben érintettük meg a kultúráközvetítés, mint speciális emberi aktivitás sorrendben is első és alapvető funkcióját. Első és elsődleges ez a funkció, mert nélküle nincs társadalom, nincs evolúció, nincs nembeliség. Alapvető is a funkció, mert – bármely történeti szakasz bármely társadalma esetében – kikerülhetetlen.

Pragmatikus, szocializációs funkció

A kultúráközvetítés interaktív szocializáció és kommunikáció, a közösségi identitás és magatartásrend (viselkedés) életidőn belüli átvétele, átadása. A társadalmi kooperációra történő képesítés, azaz az egyéni létezés társadalmi „haszna”.

Mai eszünkkel és (többnyire intézményesített vagy posztinsztitutív¹ vált) társadalmi gyakorlatunkkal, a dokumentálás számtalan eszközével felfegyverkezve nehezen érthetjük meg és értelmezhetjük az azonosság átörökítésének súlyát, jelentőségét és rendkívüli szerepét. A „normálisan” identifikált és szocializált többség az eltérést, a devianciát tekinti különösnek, holott az együttműködővé fejlődött emberi személyiség a történelem és a kultúra különös produktuma. Természetesen azokkal az – egyre bonyolultabbá és áttekinthetlenebbé váló – együttműködési integrációkkal együtt, amelyeket a társadalmi ember és az emberi társadalmak lankadatlan szorgalommal és hevülettel folyamatosan átalakítani (fejlesztzeni, lerombolni, innoválni) igyekeznek.

A természeti népek totemben intézményesített identitása, a totemcsoport tabu-rendszere, a rítusokkal és kultuszokkal szabályozott élettevékenységek rendje és a mágiával történő problémamegoldás laboratóriumi prezentációja a MI csoport kohézióját és kooperációját optimálisra csiszoló közösségi aktivitásnak. Külön figyelmet érdemel az orális kommunikáció körülményei között a viselkedés- és szabályrendszer szövegeinek „dokumentálására”, megkötésére vonatkozó eljárások módszeressége és kifinomultsága.

A viselkedés és magatartás szabályai azonban – általában – nem az aktív életidőben, hanem korábban születtek. Ezzel a lépéssel a kultúráközvetítés új, az adott időből kilépő „múlt-jövő” kontextusához, újabb funkciójához jutottunk el.

Mitikus funkció

A kultúráközvetítés az ember filogenezisébe szervült, attól elválaszthatatlan mítosz(ok) átadása-átvétele, életidőket átkötő és összekapcsoló kommunikációja.

Ha a ránk, mint az egymáshoz tartozók közösségére vonatkozó szabálymezőt az elemi kooperáció és a fennmaradás érdekében

tipizációk, játszmák és habitualizációk²

útján megalkottuk és megoldottuk, ezek működőképesek és fenntarthatók, akkor ezek a következő nemzedékek elé mint intézményesült programok, intézmények lépnek. Az intézményesülési folyamatban résztvevők még részletes és indokolt magyarázatot

---

¹ A történet során valamikor intézményesült vagy intézettel fenntartott gyakorlat, amely – az intézmény megszűnte után – a partikuláris (hétköznapi, mindennapi) élet „természetes” normájává vagy viselkedési sztenderdjévé alakult. Pl.: öltözködési szemérem, incesztus tabu, (személyes) tulajdonjog stb. Vö: Berger–Luckmann: A valóság társadalmi megformálása. MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpont. Módszertan. Bp. 1975.

² Berger–Luckmann im.

tudnak adni az intézmény geneziséről, de a következő nemzedék számára egyre ködösebbé válik a játszmák, az erőviszonyok és a körülmények praktikus magyarázata.³ Az emberi rendszerek ekvifinális természetéből⁴ adódóan azonban a teljes populációt érintő és kielégítő, időtálló magyarázatot kell adnunk, – lehetőleg megfellebbezhetetlent – indoklást a praktikumban „természeti és természetes” módon már értelmezhetetlenné vált megoldások, szabályok létjogosultságára és érvényére – különösen akkor, ha ezek ösztönöket, ambíciókat fojtanak el.⁵ A közvetítés ezen a ponton válik mitikussá.

Mitikus a funkció abban az értelemben, hogy a magyarázatot, indoklást tartalmazó közlemény az általános és partikuláris kommunikáció szöveggészleténél fontosabb, magasabb rendű, attól (a Mi csoport számára) lényegesebb, önvédő (zárt rendszerű) szöveggészletet tartalmaz. Ez a közlemény – általában a totem történetébe sűrűsödve, vagy azzal szinkretikus kapcsolatban állva – a Mi csoport múltbeli, kvázi jövőbeli fennállásának, fennmaradásának (a MI állapot egyediségének és kicserélhetlenségének) „alapidokumentuma”, Ha elvész, vagy megsemmisül a csoport identitása és kohéziója, a MI állapot, azaz a csoport veszik el, semmisül meg.

A mitikus funkció a mítoszok és mitikus elbeszélések „műfajában” ölt testet, de a modern idők nagy „elbeszéléseiben”, vagy a totalitárius tömegtársadalmak népboldogító ideológiáiban egyaránt tetten érhető.⁶

A természeti népek és az archaikus társadalmak elsősorban eredetmegisméltő szertartásokon és különböző rítusaik során közvetítik (egymásnak: újratanulás, szövegellenőrzés és szövegmemorizálás – az új generációknak: a ráismerés élmény és a személyes identifikáció, szocializáció érdekében). A szöveghiba adott esetben a narrátor életébe is kerülhet. Vö. görög rapszodoszok⁷.

Az identitás és a magatartás sztenderdek hétköznapi, mindennapi praxisban történő átvétele, szocializációja mellett személyes hatását, érzelmi és kognitív intenzitását elmélyítve tárul fel a kultúráközvetítés mitikus funkciója. E funkció kilép a megélt időből, a reguláció érvényét a jövő – lehetőleg mindörökké – dimenzióira vetíti, miközben szemantikailag a múltat eleveníti fel, annak zárt rendszerű szöveges újra (és újra) kommunikálásával.

Nyilvánvaló, hogy a lexikonokban és a vallástörténetben általános mítosz definíció, miszerint hitregékről, istenek életéről és magyarázhatatlan jelenségek reflexiójáról van szó a mítoszokban; elégtelen – és számunkra elfogadhatatlan – meghatározás.

Habitualizációs – generatív funkció

A kultúráközvetítés intézményeket teremt, ezek tovább egyénítik és differenciálják a Mi csoportokat. Társadalmi habitus (jellem, karakter) születik.

A mindennapiság „működését” a praxis határozza meg és aktuálisan (általában) indokolja is, illetve indokolhatóvá is teszi. A mítosz és a mitikus szabályrendszer fenntartása, megtartása azonban nem magától értetődik, nem a természet-adta aktuá-

³ Láng J. A mitológia kezdetei. Bp.1979. A természet megkettőzésével kapcsolatos fejezetek és példatár szemléletesen érzékelteti a praktikus felejtés és az inadekvát asszociációkkal behelyettesítés menetét és következményeit a mítoszokban,

⁴ Churchman: Rendszerszemlélet.

⁵ Jung, C. G: Föld és lélek. Az archaikus ember. Kossuth. Bp. 1995.

⁶ Horkheimer – Adorno: A felvilágosodás dialektikája.

⁷ Ritook Zs: Színház és stadion.

lis alkalmazkodási kényszerektől függ, hanem öntörvényű vonatkoztatási centrumként a praxis fölé emelkedik.

A vadászathoz praktikus, természet-adta okokból nem kell intézmény – : az aktuálisan jó erőben lévő, megfelelő tapasztalatokkal és kooperációs készségekkel rendelkező csapat egyszeri összeállítása valószínűsíti a sikert.

Amikor azonban a „No, induljunk!” helyett táncos, dramatikus rítussal avatja be magát a „személyzet”, azonnal intézményi funkcióval szembesülünk, mert nem közvetlenül a vad feltűnése, a széljárás, vagy a szükséglet a rítus indítéka, hanem a mitikus parancs: „**Így** kell vadászni, mert **Mi** így vadászunk, így **Szoktunk** vadászni!” (A vonatkoztatási centrumra utaló szavakat kiemeltük.)

A természeti népek praxisában összemosódik ugyan a partikularitás és a fölé intézményesült mitikus szertartásrend, de csak azért, mert intézményeik nem válnak le a mindennapiságról, hanem annak kulturális és habitualizációs regulációját végzik. Az állat megölése minden vadászó népnél ugyanaz az aktus. A hogyan vadászás azonban különbségeket épít nemcsak az ölés technikájában és technológiájában, hanem szertartásrendjében is.

A természeti népek intézményei között az identitás közvetlen élményét és közössé tételét

a totem története: a mítosz

szolgálja centrális értéként. A totem mítosza a szövegekészlet kiemelt „dokumentuma”, a vonatkoztatási centrum története. Funkciói:

- a közös ős megnevezése és genealógiai konnotációjának fenntartása,
- a totemhez tartozó (rendelt) tabuk vonatkoztatása,
- a területhasználat legitimálása,
- a házastárs kiválasztására vonatkozó szabályzat (illetve tabuk) vonatkoztatása.

A totem funkcióit csak összetéveszthetlensége egyidejű feltételezésével tudja teljesíteni. Ezért érvényes minden totemre a kommunikációs alapszabály:

Csak és csakis reális, érzéki tárgy, tárgyrészlet (pl. testrész), állat, növény, természeti jelenség lehet, ami illetve amely a nyelvi megjelöléstől (az annotációtól) **függetlenül azonosítható.**

A fő intézményt – a totem mítoszáat – több a praxist szabályozó, illetve a jelentős átmeneteket (életrészek elhagyása, új évkör kezdete, válságszakaszok lezárása⁸ stb.) a népesség előtt nyilvánossá és legitimmé tévő szertartás (**rítus, rituálé**), illetve a fő intézmény létjogosultságát megerősítő, de a praxissal közvetlen összefüggésben már nem álló szertartás- és eljárásrend (**kultusz, kultikus cselekvés**), mint intézményrendszer veszi körül és támogatja. A rítus is, a kultusz is aktuálisan rendelkezett a magyarázó szöveg-készletekkel⁹, ám ezek a szövegek alacsonyabb szintű kommunikációs és identifikációs jelentőségük miatt többnyire eltorzultak vagy elvesztek; illetve mitikus elbeszélésekké, mesékké, legendákká, vallási képzetekké vagy ezek motívumaivá alakultak át .

A természet és az emberi élet számtalan olyan váratlan problémát és bekövetkezést produkál, amire a múltban intézményesedett rítusok, kultuszok és eljárásrendek nem kínálnak megoldást. Az archaikus ember minden erővel távol tartja magát a nem

⁸ Turner antropológiájának liminális átmeneteire gondolunk. Magyarul olvasható: Mérföldkövek az a kulturális antropológiában

⁹ vö.: Ling, mítosz-kutató Malinowski kritikájával. Ling G. S: A mítosz. Holnap Bp. 1993. (41–44. p.)

modellértékű, a mások által ki nem próbált cselekvésektől¹⁰, mégis megoldhatatlan problémák és ismeretlen kihívások előtt áll (betegség, időjárás anomáliák, szerencsétlenségek stb.). A modellen kívüli megoldás az ismeretlen erejének igénybevételel vagy erejének befolyásolásával, a mágia segítségével érhető el –, illetve a mágikus megoldás emelkedik modell-értékűvé.

Mágikus funkció

A kultúráközvetítés a mágia titkát (a kommunikációba vonható ismeretlent) a titok mágiájával (az ismeretlen „megidézhetőségével”, befolyásolhatóságával), a megidézés varázslatával kapcsolja össze és intézményesíti.

A természeti népek életének és praxisának sajátos intézménye a mágia. Kommunikációs szempontból olyan interperszonális aktus, amelyben a „vevő”, a varázslat, a varázscselekedet, azaz a varázsszöveg „meghallója” láthatatlan, kontrollálhatatlan, hitszerű „bizonyosságként tételezett”¹¹ perszóna. A varázslás nagy trükkje nem is a mágikus szöveg (cselekedet) maga, hanem a kommunikációs kontaktus előállítása, a tételezett vevő bevonása az aktusba.

A titok letéteményese (a mágus, a sámán, a táltos stb.) praktikus kérelemmel, esetleg paranccsal fordul a megoldásban érdekelt lényhez (öshöz, lélekhez, istenséghez, istenhez);

vagy előhívja illetve elűzi a lényt, vagy aktivitásának következményeit (betegség, szárazság, ellenségeskedés stb.) „vonatja vissza”, vagy a megoldást segítő aktivitását kényszeríti ki.

Míg a transzcendens lény és a megoldás tételezése kollektív képzet, a lény kommunikációba vonása extrém, egyedi kvalitás, azaz TITOK a többiek szemében.

Az ismeretlen azáltal válik mágikussá, hogy mégis vannak, akik ismerik és kezelni tudják. A titok a (be)teljesülésben nyeri el értelmét és érvényét is.

A kultúráközvetítés mágikus funkciója túléli a prehistóriát, túléli a szakrálisan szabályozott történeti társadalmakat (pl. védikus India, latin-keresztény nyugat-európai középkor stb.) és ma, a modern interpretációs művészetekben, a tudomány oszlopcarnokaiban, a tömegkommunikáció sztárkultuszaiban vagy a totalitárius társadalmi berendezkedések vezér-kultuszában egyaránt tetten érhető és hatásos.

A kultúráközvetítés mágikus funkciója (feltehetően vélt irracionálizmusa miatt) szóba sem jön a tanulás és az oktatás-képzés tudományaiban. Pedig...

Szagrális funkció

A kultúráközvetítés vallási képzeteket generál, amelyek a mitikus identitások hatókörét és érvényét „szent” szövegek illetve „szent” lények tiszteletének hatása alatt egyesítik.

Amikor a területi csoport társadalmak – akár természeti körülmények változásának, akár külső érintettségek kialakulásának következtében – vérségi, majd törzsi társadalmakká formálódnak, a korábbi alapvető identitásintézmények (totemek, mítoszok) és a hozzájuk rendelt rítusok többsége kultikussá válik, kiüresedik: a vallási képzetekből származó és táplálkozó reguláció és indoklásrendszer lép előtérbe.

¹⁰ Jung C. G. : Föld és lélek.

¹¹ Murányi M. tudatstruktúrákat és tudatfunkciókat elemző – nyilvánvalóan marxista, de az ideológiai indoktrináció kényszerpályáit messze meghaladó kapacitású – tudásszociológiájából származó terminus-technikus. Társadalmi tudat. Struktúra/funkció. Bp. 1969.

A vallási képzetekből táplálkozó – továbbiakban szakrális – kultúraközvetítés intézményesíti a (mágikus) „titok” eljárásrendjét, átörökítési szabályait, a vele foglalkozó specialistákat.

A korábbi extrém – egyéni kvalitást a beavatottak kvalitásává lényegíti. A mágia funkcióját meghaladva *törvényesíti (mitikus-logikai vagy oksági–logikai paradigmákban verbalizálja)* az aktusokba bevont transzcendens lény, vagy lények viselkedésének szabályszerűségeit, a jóindulat és a büntetés feltételeit.

Döntő és sorsfordító pillanat ez a kultúraközvetítés és az emberi társadalmak evolúciójában. Az ős, a lény, az istenség vagy az istenvilág az emberi fikciós logika és az emberi törvények fogságába esik. Az emberi logikának „engedelmeskedő” természetfeletti lény – bár halhatatlanságával, „végtelen” erejével és hatalmával kiemelkedik az emberi lények világából – óhatatlanul és törvényszerűen

- antropomorfizálódik,
- saját mítoszt teremtve identifikál,
- erkölcsi-magatartási parancsokat szolgáltat,
- korábbi önálló identitásköröket rokonít, illetve együvé tartozásukat szakrálisan legitimálja.

Az elvárt beteljesülés és megvalósulás, az „üdv”, illetve az égi-földi boldogság már nem a sámán rátermettségének, a brahmana/brahmin imádkozó-képességének, a pontifex kultikus-rituális viselkedésének stb. függvénye, hanem a HIVŐK körének a szakrális intézményhez és előírásaihoz való viszonyában értelmezhető és indokolható. A beteljesülés elmaradásáért vagy a kollektív tragédiáért már nem a varázsló vétké vagy alkalmatlansága, hanem az identitáskörbe tartozók „bűne” felelős.¹²

A hittitok jelentősége akkor nő meg, amikor a totemek és mítoszaik számossága egy-egy azonos nyelvet beszélő népesség körében meghaladja a számon- és nyilvántartható mennyiséget. Identitás vákuum keletkezik: a totemek és mítoszaik – a totemcsoportok konkrét vetélkedésének és befolyás-pozícióinak függvényében – az identitás centrum felé törnek, de a teljes populációra vonatkozó kielégítő megoldást már nem kínálnak.

A szakrális funkció és a szakrális társadalmi reguláció uralkodóvá válása időszakában a totemek és mítoszaik további sorsában három megoldás lehetséges:

1. Hierarchikusan rendezett és rendszerezett (bár helyenként és időszakonként eltérő kronológiával, genealógiával és logikával kommunikált)¹³ **mitológiákban** egyesülnek.

2. Szinkretizálódnak, átlényegülnek – ritkábban megtartják totem természetüket¹⁴ –, antropomorfizálódnak és hittitokká alakulva (vagy annak részét képezve) a kollektív tudat legmagasabb rendű – vallási – intézményébe emelkednek.

3. Lényegüket és funkciójukat veszítve egyszerűen elfelejtődnek, felismerhetlenné válnak, illetve kiesnek a közösséget reguláló magasabb kommunikációs jelentőségű szövegekészletből. Búvópatakként azonban motívumok, mitikus elbeszélések,

---

¹² Vö.: az Ószövetség prófétáinak kinyilatkoztatásaival!

¹³ Ennek az eltérésnek köszönhető a görög mitológia változatos – egymásnak gyakran ellentmondó, de a felhasznált források szerint egyaránt hiteles – interpretációja. A görög poliszok feltehetően sokat adtak városisteneik mitológiai „rangjára”, természetesen saját nézőpontjaikat érvényesítették a „rend” narratív rekonstrukciójában.

¹⁴ Miletoszban Zeuszt villámsújtott, elszenesedett fatörzsként tisztelik.

babonák, hiedelmek, mesék, mesterkedések, vajákosság¹⁵ stb. formájában tovább élnek.

4. Akár mitológia, akár „szent szöveg” viszi tovább a mitikus szövegekészlet motívumait és identifikáló funkcióit – lényegében szakrális (vallási) regulációról van szó, még akkor is, ha a vallástörténészek nem mindig tekintik „valódi” vallásosságnak a mitológiai „rend” alapján szerveződő társadalmi együttműködések bonyolult rendszerét – például a görög polisok esetében.

Insztitutív funkció

A kultúráközvetítés intézeteket, insztitutumokat (az intézményesüléseket a résztvevők biológiai lététől függetlenné tévő, önálló, elkülönült célú, felépítésű és praxisú szervezeteket) teremt, hoz létre, kényszerít ki.

A jogszociológia következetesen különbséget tesz az intézmény és az intézet között. Több – most nem részletezett – megfontolás alapján követjük ezt a logikát. Az emberiség első intézetei nagy valószínűséggel a szakrumok körül szerveződtek. A védelem intézetei, a „főfoglalkozású” hadseregek akkor születhettek, mikor a szakrum köré sűrűsödött népesség¹⁶, az agglomerátum megengedhette magának (számosága, szervezetsége, gazdasága – gazdagsága alapján) önálló védelmi szervezet fenntartását,¹⁷ – önmaga és agglomerációs övezetének biztonsága érdekében. A szakrumok intézetei templomokban (zikkuratok, jósdák, temetők és nekropoliszok, oltárhelyek stb.) objektiválódtak, az intézeti személyzet – a papság – fokozatosan a legitimáció, az identifikáció és a társadalmi magatartás-szabályozás kizárólagos kifejezőjévé és hordozójává lépett elő.¹⁸

Az európai kultúra genezisének jellegzetes intézete az egyház. A zsidó monoteizmus, a hellén apokaliptika, a görög filozófia és a keleti vallások talaján felnövő hitintézmény – 600 éves szervezeti, legitimációs, vezetési és gazdasági-gazdálkodási küzdelmek után, (melyek döntő többségét teológiai és dogmatikai nézeteltérések ürügyén vívtak) – a bencés regulán nevelkedett I. (Nagy) Szt. Gergely irányítása alatt minden intézeti kritériumnak megfelelő centrális katolikus (latin – keresztény) insztitutumná, pápai egyházzá kvalifikálta magát.

Azok a kis intézményesülések és intézmények (ókeresztény gyülekezetek, episzkopális egyházak, patriarchátusok, eretnek mozgalmak, tévelygők, remeték stb.), akik a kereszténység kultúráját a szakrális funkció gyakorlásával közvetítették és évszázadokig fenntartották – feloldódtak (illetve kiközösítették) az intézetben. A szakrum az intézet sajátjává vált.¹⁹ (Az egyháztörténet és az egyház számára természetesen elfogadhatatlan ez az adat. A Krisztus életidejéig legitimált pápai egyház fikciója azonban történelmi, romanológiai, urbanisztikai és szervezetelméleti szempontból is tarthatatlan – és véleményünk szerint a XX. század végén felesleges is.)

A szakrum intézetében az önálló és elkülönült praxis szabályozása a kánon előírásainak gyűjteményévé, ordóvá, a szervezet szigorúan hierarchikus felépítésűvé, a

¹⁵ Jung pszichológiája mellett a néprajz és az antropológia jeleire is hivatkozhatunk. A mesemotívumok archaikus természete (Bettehheim, Dömötör) is bizonyítottan tekinthető.

¹⁶ Mírcea Eliade szent helyére gondolunk, ahol a Világ Ura lakozik, és ahol a „világ tengelyén” összekötött égi-és alvilág lehetővé és szentté teszi az evilági létezését is. Eliade M: A szent és a profán.

¹⁷ A védelemre szerveződött „ad hoc” szervezetek nem felelnek meg az intézeti kritériumoknak!

¹⁸ A példák sokaságából a leglátványosabb – és általánosan ismert – Ekhnaton vallásreformja és a reform sorsa. Keresztény monarcha sem lehetett legitím az egyház egyetértése, a felkenés aktusa nélkül.

¹⁹ " A Szentírás hitelesen csak az egyházi tanítóhivatal értelmezheti." Vagy a "pünkösdi láng csak az apostoli egyház sajátja" stb.

cselekvési és ünneprend, az öltözködés és az időbeosztás uniformizálttá vált. Az intézet nyelve (azaz a szakrumról szóló hiteles kommunikáció nyelve) – elválva a középkor népnyelveitől – az elveszett és elbukott római nagybirodalom irodalmi nyelve, a latin lett.

Az intézet fenntartása – a deklarációkkal ellentétben – egyre inkább a Patrimonium Petri (Petrus-Péter földbirtoka, birtoktestje) járadékainak stabilitásán, az egyházi birtoktest eredményes gazdálkodásán, elidegeníthetlenségén és (személyes) örökölhetetlenségén alapult.

Az intézet általában – az egyház pedig különösen – egyesíti magában a (kultúra) közvetítő funkciók minden korábbi történeti alakzatát, mindazokat, amelyeket a szervezeti cél érdekében eredményesen felhasználhat. A *szocializációs funkció* gyakorlása, különösen a coelibátus általánossá válása után, csak intézeti képzés, egyházi iskolázás révén teljesíthető. A *habitualizációs funkció* az intézeten belüli – és hierarchikus szintekhez kötött – magatartás, viselkedés, viselet és szertartásrend karakterének a laikusok világától merőben eltérő formalizálásán és megkülönböztetésén alapul illetve valósul meg. A *mitikus funkció* a krisztusi élet világtörténelmi (Ószövetségi) bekötése útján, másrészt magában a Messiás Király életrajzában totális teljességében és egyetemességében, a (minden) múltat (minden) jelennel és jövővel összekötő megváltóságában, a Krisztus-hívók vallási identitásában ölt testet. A *mágikus funkció* a csodatételek és a feltámadás misztériuma révén már a vonatkoztatási centrum biográfiájában, de döntően az egyesülés hierofágiájában (az agapében, az eukarisztiában és az úrvacsorában), a szentáldozás különböző történeti fokozataiban mutatkozik meg. Az intézet mindezeket a **szakrális funkcióban** egyesíti, úgy is, hogy önmagát, szervezeti funkcióit és szervezeti infrastruktúráját, valamint a szervezet által mintának tekintett emberi magatartásokat és képviselőiket egyaránt szentnek tekinti.

Integratív (klasszifikáló–szegregáló) funkció

A kultúraközvetítés – kilépve az intézetekből – a társadalmi integrációk szervezőjévé: a társadalmak elkülönülésének és osztályosodásának, területiális, gazdasági és jogi-politikai szegregációinak, a szociológiai egyenlőtlenségek újratermelésének, a társadalmi tudás és képességek megosztásának (vagy mindezek újraelosztásának), és az individuumok társadalmi elhelyezkedésének eszközévé, megvalósító terepévé; a társadalmat, mint integrált valóságot reprodukáló funkcióvá lép elő.

A latin keresztény európai középkor jellegzetes intézetei és intézményei a személyes közvetlenség alapján strukturálódtak és működtek. A hűbéri eskük közvetlenséget tartotta össze (és fent) a feudális társadalom vertikálisan felfűzött familiaritásrendjeit, a városi társadalmak céh és gilde-rendjeit, az egyház hivatali-szervezeti rendjét²⁰, a kolostorok és egyházi szerzetes-rendek beavatási és együttműködési sztenderdjeit, a regulákat stb. A rendi társadalom rendjei a vérségi és a személyes-közvetlen kapcsolatok hálójában szerveződtek, az ismerősség hálójában. A rend ezen hálózatát a csereérték, a pénz megjelenése és a személyes kvalitások illetve a produkciók árukénti viselkedése, a személy és a teljesítmény különválása kezdte felbontani. A folyamat jóval a történelmi értelemben vett polgárosodás előtt, az itáliai és németalföldi humanizmusban és reneszánszban – eszmetörténeti értelemben pedig a skolasztikában – gyökerezett.

---

²⁰ Vö. a püspök 5 évenként megújítandó pápai esküjével, illetve pápai beszámolójával

Integrációknak a továbbiakban azokat a társadalmi együttműködések (intézményeket, intézeteket, gyakorlatokat, struktúrákat és funkciókat) nevezzük, amelyeknek nem feltétele a személyes-közvetlen ismerőség, a személyes közvetlen emberi viszony. Az integráció akkor is működőképes és hatékony, ha a szereplők soha nem látták egymást, ha egyéni-egyedi létezésük – kicserélhetőségük okán – nem feltétele a társadalmi együttműködés fenntartásának.

Tartozhatnak például eltérő, egymás nyelvét vagy vallását nem is beszélő-értő identitáskörökbe, a társadalom különböző klasztereibe, a foglalkozási és szakmaszerkezet (presztizs, társadalmi érték, szaktudás, rang stb. alapján) összehasonlíthatatlan és távoli praxisait művelhetik, mégis együttműködnek közvetve és személytelenül az *újkori integrációk* szorításában.

Azt persze helytelen lenne feltételezni, hogy az újkort megelőző insztitutív működésekben vagy emberi gyakorlatokban nyoma sincs az integrációknak, azonban ezek egyediek és különösek, abban az értelemben, hogy nem fogják át a társadalmi gyakorlat teljességét, gyakorlatilag az intézetekbe „bezárt”, intézeti integrációk.

Az is hiba lenne, ha az ismerőség és személyesség hatalmát az újkor vagy a modernitás viszonyai között nem létezőnek tekintenénk, azonban a személytelenné vált együttműködések általánosságában ez a különös – egyben a korábbi kultúráközvetítő funkciók továbbélését igazoló – egyediség. Nem az integráció bezárt az intézetekben, hanem a társadalom intézményei záródnak be az integrációk hálójába.

Mint általában a több (sok-) tényezős jelenségek – az interdependenciák²¹ miatt – csak nagy türelemmel – és némi emelkedettséggel – tárhatók fel, mert a szigorú dedukciók inkább torzítják, semmint tisztítják a képet. A most következő demonstráció a hagyományos kategóriák használatának (számunkra való) elégtelenségét igyekszik érzékeltetni.

---

²¹ Norbert Elias fogalma A civilizáció folyamatából. Számomra az összetett és bonyolult jelenségek összetevőinek függvény-következmény természetét, az okok és okozatok sajátos dialektikáját; köznapin nyelven kifejezve a Minden mindennel összefügg (az emberi világban)! – általánosítását jelenti ez a kifejezés.

VISZONYVÁLTOZÁSOK

Jelenség-szinteken

Gondolkodási, megismerési, tudati
Individuális-személyiségi
Gazdasági-szociális

Civilizációs, technológiai

Politikai

Szociálpszichológiai

A társadalmak intézményeiben

Tapasztalati tudomány, egyetemek,
ráció
Természetjog, individualizáció, riva-
lizálás
Árú- és pénzpiac, magántulajdon
urbanizáció, proletaritáció,
Indusztrializáció, tömegtermelés, köz-
lekedés, kereskedelem, urbanizáció
Társadalmi szerződés, polgári forra-
dalmak
A rendiség felbomlása
Nemzetállamosodás

HAJTÓERŐK

Az emberi szépnak örülő Isten
A „nekem” szóló Krisztus
A hajózás fejlődése, a rekonkviszta
A magántulajdon "szentsége"
Tapasztalati tudomány
Könyvnyomtatás
Tömegfogyasztás
Állami „status quo”

Humanizmus és reneszánsz
Reformáció, Biblia-nyomtatás
Földrajzi felfedezések, gyarmatosítás
Tőkefelhalmozás, szabadverseny
Diszciplinaritás, tudás-osztályok
Sajtó, nyilvánosság, tudás-kiáradás
Kínálati piac, szabványosítás
Versengő nemzetek, egyenlőtlen fejlődés

KÖVETKEZMÉNYEK

„Isten széthullott darabkái va-
gyunk”
Európai munkaerő-felesleg
Városi bérmunkás tömegek
Világkereskedelem
Népességrobbanás

Individualizáció, magánjog, emberi
jogok
Az Újvilág benépesítése, gyarmatosítás,
proletarizáció
Munkásmozgalom, nemzeti szocializ-
musok, bolsevizmus
Szabványosítás, piacfelosztás és újra-
felosztás, világháborúk
Centrumok és perifériák távolodása,
migráció, a bioszféra elszennyezése stb.

A demonstráció láthatóvá teszi, hogy a megválasztott kategóriák nem alkalmasak az okok és okozatok (akár időrendi) szisztematizálásához. A jelenségsorok egyébként a végtelenségig bővíthetők, a különböző elemek összecserélhetők, az oksági meghatározottságok vitathatók, az analízis ezen útja járhatatlan. (Mindez persze nem azt jelenti, hogy egy-egy jól körülhatárolt – pl. diszciplinaris – nézőpont ne lenne alkalmas a jelenségsorok rendezésére, de ez óhatatlanul szelekciókkal, a diszciplinaris logikába nem tartozó jelenségek „kettős kirekesztésével” jár együtt:

1. Nem tartozik a tárgyunkhoz!
2. Oda tartozna ugyan, de nem illeszkedik a tudományos logikába, tehát tudománytalan – szelídebben: a tudomány által fel nem tárt!

Ezzel számunkra – akik a nembeli teljesség átörökítésének szintézisét keressük – nem nyújthat megfelelő támpontot.)

Az általunk ajánlott integráció-analízis a kulturális antropológia azon megállapítására²² épít, mely szerint az euro-atlanti fehérember teljesítmény orientált individuum, aki társadalmi úton szabályozott *matematizálható és nyilvános* versenypályákon egyéni személyes teljesítmény-versenyt folytat. Integrációnak magát a versenypályát nevezzük, függetlenül annak tartalmától, megjelenési formájától, értékétől, mindennapiságától stb.

Mindezzel azt állítjuk, hogy a szegregációk (a tudományban > diszciplínák, – a térben >(nemzetek és) államok, – a művészetben > műfajok, – a társadalmakban > társadalmi osztályok és rétegek, – a társadalmi termelésben> szakmák, professziók, – a társadalmi berendezkedésekben > államformák és politikai rendszerek, – a hitintézmény(ek)ben rendek, felekezetek, szekták stb.) nem okai, hanem következményei a teljesítménykényszer általánosságának és elkerülhetetlenségének.

Az újkori személyiség kora gyermekkorától szocializálódik ehhez a versenykényszerhez (iskolai osztályzás, vizsgák, tanulmányi versenyek, sport, gyermekszervezetek rangjai stb.), hogy felnőttként a politikában, a művészetben, a javak ill. a tőke felhalmozásában, a tudományban, a szakmájában, a választóköri körzetében, a munkahelyi hierarchiájában kiemelkedő, kiváló: *ELSŐ (illetve az elsők közti)* lehessen. Az elsők kategóriája az elitekben, az elmaradók klaszterei a tömegekben – illetve a két terminus emberekre és embercsoportokra történő alkalmazásában²³ – manifesztálódik, válik kézzel foghatóvá.

(Valószínűsítjük, hogy azok a nyelvi-terminológiai eltérések, amelyek a „szten-derd átlag európai nyelvek” és egyes – a természeti állapothoz közelebb álló – népek, törzsek időfogalmainak különbségeiben feltártak²⁴, ebből a (verseny) pálya elképze-lésből, illetve ennek „mélytudati” erejéből következnek.)

Integráció analízisünk tehát:

1. Az újkori személyiség folytatott individualizációs szabadságharca;	általában, tömegben, és elitben	}	centrumban vagy periférián, városban vagy vidéken, államban és/vagy nemzetben
2. számszerűsíthető,	nyilvános, racionális, belülről egynemű	}	teljesítmény-pályákon,
3. a társadalmi sikeresség	tulajdonban és birtoklásban, hatalomban és befolyásban, presztízsből és biztonságban;	}	megnyilvánuló

²² R. Linton: *The Study of Man: An Introduction*. Englewood Cliffs, New Jersey, 1936.

²³ Schiller, Marx, Lenin, y Gasset, Marinetti, Chamberlain (Stewart), Spengler, Canetti stb.

²⁴ B.L. Whorf: *The Relations of Habitual Thought and Behavior to Language* (1939) In. *Language, Culture and Personality, Essays in Memory of Edward Sapir*. Menasha, Wisc. Sapir Memorial Publication Fund, 1941.

4. $\left. \begin{array}{l} \text{autonóm,} \\ \text{legitim,} \\ \text{védett} \end{array} \right\} \text{ megszerzéséért és (tartós) megtartásáért zajlik,}$
- (5). az integrációktól (részben) független emberi-személyes $\left. \begin{array}{l} \text{boldogság,} \\ \text{elégedettség,} \\ \text{kielégültség} \end{array} \right\} \text{ érdekében.}$

A személyiség, aki alkotója is, reflexiója is szűkebb és tágabb környezetének az integrációk versenypályáin a másik személyiséggel, személyiségekkel áll szemben, aminek a versenypályák teljesítményeinek folyamatos növekedése, végső soron a nyugati civilizáció globális erőfölénye lesz a következménye – összes ellentmondásával, illetve önveszélyeztető, természet-romboló és személyiségtorzító „melléktermékeivel” együtt.

A kultúrák közvetítés integratív (klasszifikáló – szegregáló) funkciója alatt azt a működést értjük, amely elhelyezi és kiépíti a személyiségben a versenyképességet, a szabályok ismeretétől a sikeres szereplés módszerein át az optimális vagy aktuálisan preferált teljesítmény maximumig. A megfelelés „megtanulása”, internalizálása²⁵ mellett ez a funkció biztosítja a munkamegosztás reprodukcióját, a speciális készség és képességrendszerek folyamatos és bővített (vagy szűkített) újrafeltöltését, a státusok szerepekké objektíválását.²⁶

Most érdektelenné válik, hogy mennyire és mennyiben kultúra a (sikeres) szívatöltés készsége, képessége (és infrastruktúrája), vagy a politikai hatalom megszerzése és fenntartása, vagy a mindenható – és személyes közismertséget biztosító – médiafenomén szerepének betöltése. Tény, hogy ezeket a szerepeket tanulni és tanítani lehet. Tény, hogy az átlagosan egészséges személyiség (jó mesterek, tartós és erős ambíciók, kellő szorgalom és kitartás, támogató mikrokönyezet, hatékony kapcsolati tőkék stb. együttállása és a véletlenek segítségével) bármelyik szerepre kvalifikálható, mert a cselekvés és magatartás-ideál is, mint minta, a szükséges tudás-készség-képesség kihívás is, mint státus készenlétben áll – azonban nem feltétlenül a társadalom egészében – hanem az adott integrációban.

A globalizáció alapvető teherterele pont az, hogy az integrációk messze túlnőhetnek a társadalmak – esetenként a civilizációk – határain. Az integrációk érdek- és értékrendszere minden további nélkül szembefordulhat a lokális, a partikuláris, a nemzeti és az állami érték- és érdekrendszerekkel.²⁷ Nem haszontalan például a tudomány internacionalizmusára, a nemzetközi tőke viszonyaira, a szabványosítás és a mértékegységek interkontinentális természetére figyelniük – még akkor is, ha például az emberi jogok értelmezése és alkalmazása térségenként, kultúránként, államonként stb. alapvetően eltérhet.

A csecsen konnektor és a magyar villásdugó kompatibilitása aztán újabb törzs- és nemzet-független integrációk kifejlesztéséhez nyújtanak lehetőséget.

Visszatérve az analízis definíciójához: az 1. számú sor a személyiség esélykörnyezetét, illetve cselekvési és magatartási sztenderdjeit, viselkedéstípusait igyekszik megkülönböztetni. Tömeg és elit kategóriái nem a személyiséggel, hanem a cselekvéstípusokkal vannak összekötve, azaz nem a személy tömegember, hanem az adott

²⁵ Berger–Lukmann i.m.

²⁶ R. Linton: Státus és szerep. Im.

²⁷ Vö. Huntington, S. P.: Civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa. Bp. 1998.

situációban a tömegviselkedés szociálpszichológiája szerint működik, cselekszik. (Ettől még más helyzetekben akár kiemelt státusú elit szerepe is lehet – más integrációkban.) A 2. számú sor az integráció feltételeinek és belső tulajdonságainak operacionalizálására vonatkozó kísérlet. Kiemelkedő jelentőségűnek tartjuk a számszerűsíthetőséget, a normatív szempontot.

Don Juan hódításainak számában, az akadémikus publikációi számában és citációs indexeiben, Jókai Mór szövegfolyamai számában és olvasottsági adataiban, Rockefeller dollárjai milliőiban, a nemzeti teljesítmény GDP-ben, GNP-ben, a sebészetet finanszírozó modellek a műtétek számában, a sportoló teljesítménye tized, század majd ezredmásodpercekben, pontszámokban méretik – majd listáztatik. A lista nyilvánossága részben a győztes és győztesek ajnározását és ünneplését szolgálja, ám fontosabb feladata az integrációs „kategorikus imperatívusz” közvetítése: *ennyit illetve többet teljesíts, hogy spiccre kerülhess!*

A teljesítmény nyilvánossága és racionális követelményrendszere, illetve egyenműsége (azaz szegregáltsága, és összekeverhetetlensége más versenypályák szabály- és követelményrendszerével) a fedezete a 3. számú sor pozícióinak a 4. számú sor szerint megszervezett társadalmi körülbástyázásának: védettségének, jogszerűségének és (viszonylagos) önállóságának, a pozícióval történő szabad rendelkezés fenn tartásának.

Az alvilági bűnözés vagy a (valóban titkos) szabadkőművesség is versenyszféra, azonban nem nyilvános, így az általuk és bennük kiharcolt pozíciók – jól működő társadalmakban – nem védhetők, illetve csak alibi pozíciók árnyékában tarthatók fenn.²⁸

Végül hogy értelmezzük az individualizációs szabadságharc fogalmát? A személyiség 4. sorban definiált autonómiája a 3. számú sor pozícióinak fennállása esetén érvényesíthető az újkor társadalmában. A vagyontalanságban vagy szükségben átélte „szabadság”, a folyamatos és reménytelen szubordináltság „szabadsága”, vagy a létbizonytalanság „szabadsága” nyilvánvaló fikció – még akkor is, ha a politikai frazeológia a társadalom depriváltjaira is alkalmazni hajlamos saját integrációjának mámoros szabadságfogalmát.

A kultúráközvetítés integratív (klasszifikáló – szegregáló) funkciója is hordozza a megelőző közvetítő funkciók – az integrációban felhasználható – elemeit. Ennek részletezése külön tanulmányt érdemelne. Most csak arra a – néha szánalmas, néha szívderítő – legitimációs törekvésre, a mitikus funkció működésére hozunk példát, amikor egy-egy XX. századi indíttatású tudományszak (humánökológia, kibernetika, kriminálpszichológia stb.) „már az ókori görögök” filozófiájára és gondolkodási praxisára hivatkozik.

Reflexiós és önreflexiós funkció

A kultúráközvetítés intézeteiben, integrációiban, praxisában „magára ismer”, a különböző integrációk szabályrendszere szerint definiálni igyekszik a kultúrát és rá – , mint definiált kvázi integrációra – teóriákat épít, törvényszerűségeket fogalmaz meg, prognózisokat állít fel.

Közismertek azok a – jószerivel számlálhatatlan – törekvések, amelyek a kultúra fogalmának minden igényt kielégítő, magas-szintű általánosítására, a kultúra definiá-

²⁸ Vö. az amerikai szakszervezetek, munkáspártok és a maffia összefonódása. Ide tartozik a "pénzmosás" már-már világproblémává terebélyesedő kérdésköre is.

lására vállalkoznak. Nem feladatunk ezek minősítése – Hál' Istennek! –, de néhány megjegyzést előre kell bocsátanunk:

1. Amikor a kultúráról történő gondolkodás megkezdődik (Kant, Rickert, Windelband, Herder idejében), javában tart és egyre markánsabbá válik a társadalmak szegregációja és klasszifikációja, másképpen: a reflexiós funkció genezise az integratív funkcióban meghatározott.
2. Az integrációs funkció szerint azoknak, akik a különböző verseny-pályákon átlagon felül teljesítenek (legyenek egyének, közösségek, intézmények, intézetek, régiók, államok, nemzetek) *kiemelt presztizs, rang, pozíció jár!*
3. A kultúra, mint érték alkalmas a társadalom osztályainak, rétegeinek, csoportjainak és személyiségeink minősítésére, azaz szegregálására.
4. A kultúra hivatásosai és a hivatásosok integrációi törvényszerűen az értékelvű felfogás köré szerveződnek és – a nem kulturálisnak vélt – integrációk fölötti „egyetemes integrációként” értelmezik a kultúrát (és önmagukat).
5. A kör bezárult. Ha a kultúra integrációk fölötti, akkor nem integráció, hanem fenomén, amely az összes működő integrációban (között, fölött és bennük) el- és megosztott, megkülönböztetésre nem alkalmas és alkalmazható, klasszifikálásra – úgy ahogy van – alkalmatlan. Ha a kultúra (hivatásosaival és intézményeivel) integráció, akkor egyike az összes működő integrációnak, belül specializált „kis” integrációkkal, amelyekben homogén és normatív (akár értékelvek szerint is), kívülről viszont egy a lehetséges szükségleteket, igényeket kielégítő integrációk között.
6. Az integrációk között a piac, a jog, a politika és a praxis közvetít.
7. A piac, a jog, a politika és a praxis a kultúra (és a civilizáció) lenyomata, ha tetszik aktuális integrációja.

E hosszadalmasnak tűnő bevezetést az indokolja, hogy számunkra elfogadhatatlan a média és a köznyelv szűk, a reprezentatív kulturális intézmények illetve egy-egy auktor gyakorlatát és produktumait a kultúrával azonosító fogalom-használata.

A kultúrák közvetítés reflexiós és önreflexiós funkciója pont azért érzékeny (tanulva és értelmezve érzékennyé, óvatossá tévő), pont azért vitatott és vitatható, mert a kultúrák és a műveltség elméleti tudományos meghatározásai leplezik le leginkább a tudomány és az újkori tudás „ködképeit”²⁹. A kulturologia, a kultúraelmélet(ek), a művelődéstudomány, a művelődéstörténet, a művészettörténet, a kulturális antropológia, – bizonyos megszorításokkal – a vallástörténet, a szellemtörténet, az eszme- és filozófiatörténet, a hétköznapok története, a településtudomány stb., akár implicit vállalja a tematikát, akár nem, óhatatlanul szembekerül a fogalommal és értelmezési lehetőségeivel. Lévéen aztán más-más oksági, logikai integrációk; saját nézőpontjuk objektív tisztessége szerint más-más megközelítéseket, nézőpontokat használnak.

Aki aztán a „tudománytól” az objektív, dezanropomorfizált IGAZSÁG megfellebbezhetetlen, a hamisságot kizáró biztonságát reméli, döbbenet totyoghat az egymásnak néha szögesen ellentmondó definíciók, az integráción kívüli megoldások abszolút figyelmen kívül hagyása, és a „szakóca újbóli felfedezése” előtt. (Szép szakmai nyelven: a tudományos teljesítmény ára, a diszciplinán kívüli tájékozatlanság és érzéketlenség).

A reflexiós és önreflexiós funkció, valamint a „csak” benne és általa létrehozott kultúra értelmezések – meggyőződésünk és jelen tanulmányban dokumentált hipotézisünk szerint – elégtelenek (s ettől alkalmatlanok) az emberi kultúra valamint a kultúra (átadásban – átvételben – átalakításban konkretizált) kommunikációjának

---

²⁹ Sir Francis Bacon idolumainak terminológiájára.

áttekintésére, végig-gondolására. Így elégtelen a kultúra kommunikációs folyamataiban résztvevő, ezt különböző integrációkban élethivatásukul választó szakemberek képzésében és képesítésében is.

Stabilizációs funkció

A kultúráközvetítés stabilizálja a személyiséget, a személyiség közvetítő szerepe útján az intézményeket és az intézeteket, az integrációkat és – erőszak, illetve normatív kényszerek alkalmazása nélkül – a társadalmakat.

Elsősorban a XX. századi andragógia kutatásai és nemzetközi dokumentumai hívják fel a figyelmet az élethosszig történő tanulás (szervezett képzés, továbbképzés, átképzés, távoktatás, nyitott képzési programok, tréningek, szervezetfejlesztés stb.) jelenkori szükségszerűségére és elkerülhetetlenségére. A tudományok az ipari és posztipari társadalmak integrációs praxisának, valamint az információs és tudásbázisú globális (interkulturális) társadalmak előképeinek analizálásával, a reálfolyamatok sokoldalú elemzésével támasztja alá premisszáit³⁰.

Nézőpontunkból a kérdés – a kultúráközvetítés stabilizációs funkciója – távolabbi és tágabb horizontú, bár pontosan oda vezet, ahova a felnőttképzés tudománya más szempontú és más természetű indítékai alapján.

Az élőlények, köztük az ember is egyensúlytalanok, illetve egyensúlyozásra (környezeti adaptációra) kényszerítettek, akár szükséglet-kielégítésüket és anyagcseréjüket, akár szenzomotorikus állapotukat, akár reprodukciós tevékenységüket vagy önvédő funkcióikat tekintjük.³¹ Az egyensúly fenntartása energia-ráfordítást igényel.

Az élőlények neurobiológiai rendszere (idegrendszere) általában szimmetrikus. Az emberé – és néhány állatfajé (kevésé!) – aszimmetrikus.³² Az ember agyának jobb és bal féltékéje eltérő funkciókat, tulajdonságokat, tudati és érzékelési képességeket, látásmódokat, absztrakciós lehetőségeket hordoz.

A beszélő és a néma, a részletekre figyelő-analitikus és az egybenlátó-holisztikus, az időérzékelő-tempírozott és az időtlen-szabad agyféltekék között az agykéreg (kérgestest) közvetít, biztosítja a személyiség tudati-lelki, mentális egészségét – kiegyensúlyozottságát. Az egyensúly – ma még vitatott arányú és intenzitású kompetitív és kooperatív (versengő, saját kompetenciáját érvényesítő és együttműködő) – agyféltekék közti kérgi neurobiológiai aktusok következménye.

Az embernek „jutó” többlet egyensúlytalanság mellett a személyiség az integrációk újkori teljesítménykényszerében szociológiai státusai, munkapiaci helyzete stb. szerint meghatározott újabb adaptációs kényszerhelyzetbe, egyensúlytalanságba, illetve egyensúlyozási kényszerbe kerül. Bonyolíthatja mindezt a több integrációban és szociokulturális mezőben való érintettség, az integrációk – időszakos vagy állandósuló – instabilitása, a politikai-ideológiai „elbeszélések” és értékrendszerek gyors megváltozása, a (korábbi) társadalmi sikeresség védtelenné, védhetetlenné illetve illegitimé válása stb.

Valószínű, hogy a többszörös és többtényezős egyensúlytalanság önerőből már nem kompenzálható. A kultúráközvetítés – intézményei, intézetei, közösségei, iskolai, iskolán kívüli formációi, médiumai – az információáradat, a szövegáradat és az

³⁰ Környezetemben Koltai Dénes már 1987–89-ben kutatta és dokumentálta a felnőttoktatás stabilizációs funkcióit az – akkor még csak tétélezett – ipari munkanélküliség viszonyai között. TS 4/1. Ipari Minisztérium. 1998.

³¹ Vö.: L. v. Bertalanffy: Általános rendszerelmélet.

³² Hámori J: Agyi aszimmetriák. (Egyetemi jegyzet) JPTE TTK. Pécs 1997.

élményáradat strukturálatlan zajából strukturált „szövegeket”, strukturált érdeklődés-irányokat és élménycsokrokat emelnek ki, ezekhez reflexiós és önreflexiós értelmezési tartományokat rendelnek és tudatosítanak. Ha tekintetbe vesszük a neurobiológusok meggyőződését, miszerint a bal, a racionális agyfélteke dominanciája 2500–3000 éve fokozatosan fejlődik, erősödik, és ezek az évezredek egyben az élettartam kétszeres-háromszoros meghosszabbodásával estek egybe – legalábbis a racionális kultúrák térségeiben –, akkor a *verbalizálás és az oksági-strukturált szövegek gyakorlása, a velük való művelési képességek fenntartása, fejlesztése* akár élethosszabbító élettani funkció is lehet!

A tudástartalmak életidőn belüli felezési ideje (Shnow, Marx Gy.), a fent már említett társadalmi-gazdasági kihívások és válaszkényszerek, a balféltekés dominancia és a balféltekés művelési készségek karbantartása, a reflexiók és önreflexiók folyamatos felújítása a kultúrák közvetítés stabilizációs funkciójának indikátorai, egyben az euro-atlanti kultúra habitualizációs, integrációs sajátosságai. Vö. a „permanens művelődés” vagy a „life-long learning” ideológiák és praxisok terjedésével, a felső- és felnőttoktatás tömegesedésével, az első diplomák munkapiaci elégtelenségével, a nyelvtanulási kényszer általánossá válásával stb.

Összegzésül

Ha a kultúrák közvetítés működéstípusainak (funkcióinak) fenti meghatározás-kísérleteit egy csokorba kötjük, úgy tűnhet, mintha egyetlen csont több irányból történő „lerágásáról” lenne szó. A történelmi metszettel azt szeretnénk igazolni, hogy a funkciók filogenetikusan feltételei egymásnak.

1. Pragmatikus, szocializációs funkció.

A kultúrák közvetítés interaktív szocializáció és kommunikáció, a közösségi identitás és magatartásrend (viselkedés) életidőn belüli átvétele, átadása. A társadalmi kooperációra történő képesítés, azaz az egyéni létezés társadalmi „haszna”.

2. Mitikus funkció.

A kultúrák közvetítés az ember filogenezisébe szervült, attól elválaszthatatlan mítosz(ok) átadása-átvétele, életidőket átkötő és összekapcsoló kommunikációja.

3. Habitualizációs – generatív funkció.

A kultúrák közvetítés intézményeket teremt, ezek tovább egyénítik és differenciálják a Mi csoportokat. Társadalmi habitus (jellem, karakter) születik.

4. Mágikus funkció.

A kultúrák közvetítés a mágia titkát (a kommunikációba vonható ismeretlent) a titok mágiájával (az ismeretlen „megidézhetőségével”, befolyásolhatóságával), a megidézés varázslatával kapcsolja össze és intézményesíti.

5. Szakrális funkció

A kultúrák közvetítés vallási képzeteket generál, amelyek a mitikus identitások hatókörét és érvényét „szent” szövegek illetve „szent” lények tiszteletének hatása alatt egyesítik.

6. Insztitutív funkció.

A kultúrák közvetítés intézeteket, insztitutumokat (az intézményesüléseket a résztvevők biológiai lététől függetlenné tévő, önálló, elkülönült célú, felépítésű és praxisú szervezeteket) teremt, hoz létre, kényszeríti ki.

7. Integratív (klasszifikáló – szegregáló) funkció.

A kultúrák közvetítés – kilépve az intézetekből – a társadalmi integrációk szervezőjévé: a társadalmak elkülönülésének és osztályosodásának, területiális, gazdasági és

jogi-politikai szegregációinak, a szociológiai egyenlőtlenségek újratermelésének, a társadalmi tudás és képességek megosztásának (vagy mindezek újraelosztásának), és az individuumok társadalmi elhelyezkedésének eszközévé, megvalósító terepévé; a társadalmat, mint integrált valóságot reprodukáló funkcióvá lép elő.

8. Reflexiós és önreflexiós funkció

A kultúráközvetítés intézeteiben, integrációiban, praxisában „magára ismer”, a különböző integrációk szabályrendszere szerint definiálni igyekeznek a kultúrát és rá – , mint definiált kvázi integrációra – teóriákat épít, törvényszerűségeket fogalmaz meg, prognózisokat állít fel.

9. Stabilizációs funkció

A kultúráközvetítés stabilizálja a személyiséget, a személyiség közvetítő szerepe útján az intézményeket és az intézeteket, az integrációkat és – erőszak, illetve normatív kényszerek alkalmazása nélkül – a társadalmakat.

A történeti feltételezettség alapján nyugodtan a történettudományokba lenne sorolható a tematika, ha

a.) minden funkció nem a saját öntörvényű szabálymechanizmusa alapján, lényegesen különböző elvek, törvényszerűségek és hatástényezők – illetve az egyéni és társadalmi tudat más-más irányból történő „megszólítása” alapján – fejtené ki hatását,

b.) a funkciórend minden eleme nem tartalmazná a megelőző elem(ek) szabályszerűségeit, azokat nem építené saját (megszüntetve megtartó, illetve újra felfedező) praxisába,

c.) egyszerűen matematikai-statisztikai halmozódásról – és ennek minőségkövetkezményeiről – lenne szó.

A szövegben – különösen az archaikus funkcióknál – többször utaltunk mai, többnyire rejtőzködő továbbélésekre. Ezek érthetetlenek és feldolgozhatatlanok (illetve tökéletesen félreértettek és félreértelmezettek) lehetnek a funkció eredetének, viszonyainak és kommunikációs szabályszerűségeinek ismerete és használatbavétele nélkül.

A kultúráközvetítés – hipotézisünk szerint – ugyanis olyan jellegzetesen emberi-társadalmi kommunikáció, amely a mindenkori történeti-civilizációs viszonyok meghatározottságai között minden individuum számára újra-és újra felállítja az univerzumot, kvalifikálja a részvételre, megteremti számára a társadalmiság lehetőségét, azaz – közvetve – magát a társadalmat. Számunkra részben-egészében érdektelen a társadalom vagy az egyén elsőbbsége, illetve a kultúra társadalmi meghatározottsága. Minden kultúráközvetítő funkció és aktus eleve társadalmi, csak és csakis a társak, a többiek közvetíthetnek. Számunkra az a valóságos probléma, hogy milyen módon állnak fel és hogy működnek az univerzumok, mennyiben és milyen módszerekkel képesek – történeti léptékben – fennmaradni, mi okozza kiüresedésüket vagy hangsúlyeltolódásaikat, metamorfózisaikat.

A nekünk rendelt univerzumban – a szaktudományok segítségével – térben is, időben is egyre mélyebbre és távolabbra hatolhatunk, egyre nagyobb valószínűséggel rekonstruálhatjuk elődeink és más civilizációk-kultúrák univerzumait. A globalizáció felgyorsulása – könnyen lehet – parancsoló szükségletként igényli majd ezt a stúdiomot!

Felhasznált irodalom:

- A világ teremtése. Amerikai mondák és legendák. Nótárius, Bp. 1991. Vál: ROZSNYAI KATALIN
- ADORNO, T. W. – HORKHEIMER, M.: A felvilágosodás dialektikája. Gondolat – Atlantisz. Bp.1990.
- ANDRÁS L: Alapos gyanú... Magvető. Bp.1977. Gyorsuló Idő.
- ANTALFFY GY.: Állam és alkotmány az athéni demokráciában. KJK. Bp. 1962.
- ARENDE, H.: A totalitarizmus gyökerei. Európa. Bp. 1992.
- ARMSTRONG, K.: Jeruzsálem. Európa. Bp.1997. (21- 162)
- BENEDETTO (nursiai): Szent Benedek regulája. Bencés K. Pannonhalma 1993.
- BERGER-LUCKMANN: A valóság társadalmi megformálása. MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpont. Módszertan. Bp. 1975.
- BIBLIA. A teremtés könyve Óstörténet, 17–24; Máté evangéliuma 1098–1140; Szent István Társulat Bp. 1979.
- BITTERLI, U.: „Vadak” és „civilizáltak”. Gondolat. Bp. 1982.
- BLEICHNER, K.: A szervezet, mint rendszer. KJK. Bp. 1979
- BRAUDEL, F.: Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus XV–XVIII. sz. Gondolat. Bp. 1985.
- CANETTI, E.: Tömeg és hatalom. Európa. Bp. 1991.
- CROSSET, M.: A görög kultúra. Athenaeum. Bp. é.n.
- DESMOND MORRIS: A csupasz majom. Európa. Bp. 1989.
- DUBNOV, S.: A zsidóság története. Gondolat-Bethlen. Bp. 1991.
- ELIADE, M.: A szent és a profán, Európa, Bp., 1996.
- ELIADE, M.: Vallási hiedelmek és eszmék története II. kötet, Osiris. Bp. 1995. Judaizmus, misztériumok (197–239); Krisztus és Pál (262–283)
- ELIAS, N.: A civilizáció folyamata. Gondolat. Bp.1987.
- ENGELS, F.: A család, a magántulajdon és az állam eredete. Kossuth, Bp. 1975.
- ENGELS, F.: A munkásosztály helyzete Angliában. Magyar Helikon. Bp. 1980.
- ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata
- EPPERLEIN, S.: Nagy Károly Gondolat Bp. 1982.
- F. KLIX: Az ébredő gondolkodás. Gondolat, Bp. 1985.
- FARKAS JÁNOS L.: A Varga-testamentum. = VILÁGOSSÁG 1988. 11. sz.
- FINLEY, M. I.: Odüsszeusz világa. Európa. Bp. 1974.
- GECSE G.: A szerzetesség története. Seneca. Bp. 1995.
- GERGELY J.: A pápaság története. Kossuth. Bp. 1982.
- GLASENAPP, H.: Az öt világvallás. Gondolat. Bp. 1981.
- GRAVES, R.: A görög mítoszok I- II. Európa. Bp.1970.
- HABERMAS, J.: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Gondolat. Bp.1971.
- HÁMORI J.: Agyi aszimmetriák. JPTE TTK. Pécs. 1996.
- HANKISS E.: Az emberi kaland. Helikon. Bp. 1997.
- HAUSER, A.: A művészet és irodalom társadalomtörténete. Gondolat. Bp. 1980.
- HOBBSAWM E. J.: A forradalmak kora. Kossuth. Bp. 1978.
- HUIZINGA, J.: A középkor alkonya. Magyar Helikon. Bp. 1976. ill. Európa. Bp. 1979.
- HUNTINGTON, S. P.: Civilizációk összezapása és a világrend átalakulása. Európa Bp. 1998.
- JOHNSON, A.: Az archaikus Görögország. Helikon. Bp. 1984. (A múlt születése)
- JUNG, C. G.: Föld és lélek. Az archaikus ember. Kossuth. Bp. 1995.
- KERTÉSZ I.: Nagy Sándor és a hellenizmus alapvetése. Ikva. Bp. 1992.
- KIRK, G. S.: A mítosz. IV. A görög mítoszok sajátosságai. Holnap. Bp.1993.

- LÁNG János: A mitológia kezdetei. Gondolat, Bp. 1979.
- LÁNG János: Őstársadalmak. Gondolat, Bp. 1980.
- LING, R.: A klasszikus görög világ. Helikon. Bp.1986. (A múlt születése)
- LUTHER, M.: Asztali beszélgetések. Helikon. Bp. 1983.
- MARX, K.: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1848-ból. Kossuth. Bp. (több kiadás) Az elidegenedett munka.
- Mitológiai szöveggyűjtemény. Összeáll. Kelemen H. Bp. 1992.
- MUMFORD: A város a történelemben. Gondolat, Bp. 1985.
- MURÁNYI M.: Társadalmi tudat. Struktúra / Funkció. Kossuth. Bp. 1980.
- OATES, D. és J.: A civilizáció hajnala (A múlt születése). Helikon, Bp. 1983.
- ORMOS MÁRIA: Nácizmus – fasizmus. Magvető Bp. 1987.
- OTETEA, A.: reneszánsz és reformáció. Gondolat. Bp. 1974.
- PECK, D.: – WHITLOW, D: Személyiségelméletek. Gondolat. Bp. 1983.
- RIESMAN, D.: A magányos tömeg. KJK. Bp. 1973.
- RITOÓK ZS.- SARKADY J.- SZILÁGYI J. GY.: A görög kultúra aranykora. Gondolat. Bp. 1984.
II. kiadás
- RITOÓK Zs.: Színház és stadion. Gondolat. Bp. 1968.
- SARKADY J.: Gazdasági élet az ókori Görögországban. Gondolat. Bp., 1970.
- SCHNEIDER, W.: Városok Urtól Utópiáig. Gondolat. Bp.1973.
- SUETONIUS: Caesarok élete. (Több kiadás) Augustus, Tiberius, Caligula és Nero életrajza.
- SZABÓ Gy.: A futurizmus. Magvető. Bp. 1976.
- SZABOLCSI M.: Jel és kiáltás. Gondolat. Bp. 1971.
- SZÁNTÓ K.: A katolikus egyház története. Ecclesia. Bp. 1983. I. kötet.
- SZIMONIDESZ L.: A világ vallásai. Dante. Bp. é.n. I. köt. (251–281) és II. köt. (74–131),
Reprint: Könyvért Bp. 1988. (egy kötetben)
- TARNAS, R.: A nyugati gondolat stációi. AduPrint. Bp. 1997.
- TERTULLIANUS: A látványosságról. In. Az égi és földi szépről.
- Törzsi művészet I-II. Corvina Bp. 1981. Szerk.: Bodrogi Tibor
- VARSÁVSZKIJ: Kezdetben voltak a legendák. Kozmosz, Bp. 1988.
- WARREN, P.: Az égei civilizációk. Helikon Bp. 1989.
- WEBER, M.: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Gondolat. Bp.1982.